

Schriefwiezer

Versie Dialecticon Twents 2024.10.14

Dit is een volledig overzicht van de spellingregels van de *Standaard Schriefwieze* (1992) van voor Twentse en aanverwante streektaalen. Deze kwam tot stand op grond van de volgende uitgangspunten:

- Deze spellinregels zijn er in de eerste plaats om het de lezer zo gemakkelijk mogelijk te maken, en zijn er dus niet op gericht op een nauwkeurige benadering van de uitspraak. Daarom zijn ze, vooral wat de medeklinkers betreft, geënt op het Nederlandse letterschrift en worden er alleen voor duidelijk afwijkende klanken andere oplossingen geboden.
- Spelling en taal zijn twee verschillende dingen. Dit houdt in, dat bij de spelling geen keuze wordt gemaakt uit verschillende plaatselijke varianten van een woord, maar dat iedere plaatselijke variant met de geldende spellingregels zo goed mogelijk wordt weergegeven. Zo zijn er bijvoorbeeld diverse Twentse varianten voor Nederlands 'kerk', waaronder *keark* (in o.a. Enschede) en *koarke* (in Rijssen). Beide taalvarianten zijn gelijkwaardig. De spelling bepaalt alleen dat ze resp. met *ea* en *oa* worden gespeld, en niet met *èè* of *ae* en *òò* of *ao*. De Standaard Schiefwieze is dus beslist geen recept voor een Standaard-Twents.
- Wel wordt hier en daar onderscheid gemaakt tussen standaardoplossingen om tot een zo eenvoudig mogelijke, leesbare spelling te komen in een groter taalgebied, en niet-standaard oplossingen om plaatselijke uitspraakverschillen beter weer te kunnen geven. Zo kan de *ea* als standaard gebruikt worden voor zowel de klank *èè* en de tweeklank *ee-a*.
- De Nederlandse spellingregels gelden waar het hierna volgende overzicht niet van toepassing is. Dit betreft met name de klanken die bij de letters horen. Voor het overige is zo veel mogelijk de Twentse uitspraak, grammatica en etymologie gevolgd. Met in het achterhoofd, dat vooral de medeklinkers bepalend zijn voor de herkenbaarheid van een woord, en niet de klinkers.

Achtereenvolgens worden behandeld: 1. *Klinkers*, 2. *Medeklinkers*, 3. *Woorduitgangen*, 4. *Werkwoordsvormen*, 5. *Diversen*. Aan het eind worden de verschillen met de Kreenk-spellingen van 1982, 1997 en 2009 op een rijtje gezet in *Standaard Schriefwieze versus Kreenk-spelling*.

1. Klinkers

1.1. Bijzondere klinkers

- De **ea** geeft standaard de lange èè-klank weer als in 'flair' en het Franse 'bête', maar kan plaatselijk ook worden gehoord als tweeklank (èè-a of ee-a).
Bijvoorbeeld: *geavel*, *Eanske* (Enschede), *beaze* (bes), *gearn* (graag).
Ook een lange èè-klank of een tweeklank èè-a voor een r wordt als *ea* gespeld (*hee zear*), maar bij een tweeklank ee-a voor een r blijft het *ee*, bijv. *geern* (graag), *meer*.
Om verwarring te voorkomen, worden uit het Nederlands overgenomen woorden met *ea* gespeld met *eea*, bijv. *reeaktie* en *realiteit*.
- De **oa** geeft standaard de lange òò-klank weer als in Ned. 'rose', maar kan plaatselijk ook worden gehoord als tweeklank (òò-a of oo-a).
Bijvoorbeeld: *boavn* (boven), *oald* (oud), *doar* (daar).
Ook een lange òò-klank of een tweeklank òò-a voor een r wordt als *oa* gespeld (*zwoar*), maar bij een tweeklank óó-a voor een r blijft het *oo*, bijv. *toornd* (toren) en *koor*.
Om verwarring te voorkomen, worden uit het Nederlands overgenomen woorden met *oa* gespeld met *ooa*, bijv. *zooas* (zoals) en *Nooach* (Noach).
- De **ö** geeft de korte Duitse ö-klank weer als in 'Köln' en het Nederlandse 'löss'. Bijvoorbeeld *lös* (open), *völ* (veel).
- De **öa** geeft de lange ö-klank weer als in het Franse 'oeuvre' en het Engelse 'heard' en 'bird'. Bijvoorbeeld *genöal* (gezever).
- De **ä** wordt om de herkenbaarheid te verhogen gebruikt waar een a door verbuiging een (à- of) è-klank heeft gekregen. Bijvoorbeeld *bälken* (balletje) i.p.v. belken (eig. belletje), *stämme* (stammen) i.p.v. stemme (eig. stem), *längte* i.p.v. lengte.
- Met **i-j** wordt een klank bedoeld die klinkt als de i in 'pit' gevolgd door een j. Ofwel een kort uitgesproken 'eei'. Bijvoorbeeld: *mi-j* (mij).
Een handig alternatief is, zoals ook Johan Buursink deed, hiervoor de y te reserveren, bijv. *nen nyn vryer*. In dat geval moet de y in leenwoorden worden vervangen door ie, zoals in *cienies* (cynisch) en *lieries* (lyrisch).
- De Twentse **ei** wordt uitgesproken als èj, zoals in *ei*.
- De Twentse **ui** wordt uitgesproken als öj, zoals in *fluitn*, *kruin* (kruien).

1.2. Uitbreidingen voor regionale klankverschillen

- Naast de onder 1.1 genoemde, zijn er nog drie bijzondere lange klinkers: **iee** (als in 'bier'), **oe** (als in 'boer') en **ue** (als in 'vuur'). Bijvoorbeeld *tieene* (tien), *voegel* (vogel, naast regionale varianten *voggel* en *vogel*) en *vuegel* (vogels, naast regionale varianten *vöggel* en *veugel*).
Bij een duidelijke tweeklank kan nog een trema op de laatste e komen, zoals in *voeëgel*.
Standaard wordt de verlengende e omwille van de leesbaarheid weggelaten. De lezer weet vaak wel dat een klinker lang moet worden uitgesproken, zoals in *liene*, *koezn* en *huze*. Voor r wordt altijd wel gewoon *ie*, *oe* of *uu* gespeld, dus het blijft gewoon *bier*, *boer* en *uur*.

- Met **ii** kan een verlengde i-klank worden weergegeven, om onderscheid te kunnen maken tussen de verschillende lokale uitspraken van bijvoorbeeld *drinkn*, *driinkn* en *dreenkn*. In open lettergrepen blijft *ii* gehandhaafd, zoals in *biine* (benen). Als er een *r* volgt op deze klank, wordt net als in het Nederlands altijd *ee* gespeld, zoals in *meer*. Ook standaard kan *ee* of *i* i.p.v. *ii* worden geschreven.
- De **eea** kan in plaats komen van de *ea* waar duidelijk een tweeklank als in *meer* wordt gehoord, zoals in *leeager*, maar niet voor *r*. Dan wordt gewoon *ee* gespeld.
- Met **eù** kan de verlengde u-klank uit 'put' worden aangegeven zoals in *beùke* en *bleùmken*. Deze is gelijk aan de klinker in Ned. 'deur' en 'uh'. Dit in tegenstelling tot de *eu* in *breu* (broden) en *beume* (bomen). Voor een *r* is het accentteken niet nodig. Standaard kan het altijd worden weggelaten. De *eù* is de umlaut van *óo*.
[Veel in het Dialecticon Twents opgenomen woorden zijn afkomstig uit oude bronnen waarin de *eù* is weergegeven als *eu* of *u*. Omdat vergelijking met de toenmalige uitspraak niet meer mogelijk is, zijn van die woorden de oorspronkelijke klinkers gehandhaafd.]
- Met **óo** kan de verlengde doffe o-klank uit *bok* worden aangegeven zoals in *bóok* (meervoud *beùke*) en *blóme* (verkleinwoord *bleùmken*). Deze is gelijk aan de klinker in Ned. 'door'. Dit in tegenstelling tot de gewone *oo* in *boom* (meervoud *beum* of *beume*). Voor een *r* is het accentteken niet nodig. Standaard kan het altijd worden weggelaten. De umlaut van *óo* is *eù*.
- Met **à** kan de korte klank worden aangegeven, die inligt tussen *e* (è) en *a*, zoals in het Engelse 'cat' en het Rijssense *dàt*. De onder 1.1 beschreven *ä* heeft vaak dezelfde klank.

1.3. De j-klank na een klinker

- De j-klank na een klinker wordt net als in het Ned. weergegeven met *i*, behalve na *ie* (wordt **iej**) en na korte *u* (wordt **uj**) en *i* (wordt **i-j**). Bijvoorbeeld *aait* (altijd), *krujn*, *kruuin* of *kruin* (kruien, de laatste uitgesproken als 'kröjn'), *greuin* (groeien), *kleain* of *klein* (zwoegen, de tweede uitgesproken als 'klejn').
- Als *ej*, *eai* of *eei* wordt gehoord waar het Nederlands *ei* heeft, kan standaard **ei** worden gespeld. Dan kan dus waar *ei* geschreven wordt, de uitspraak plaatselijk verschillen. Bijvoorbeeld in de uitgang *-heid*. De andere vormen zijn toegestaan om dialectverschillen aan te kunnen geven.
- Als *ej* of *eai* wordt gehoord waar het Nederlands *aai* heeft, kan standaard **eai** worden gespeld. Dan kan dus waar *eai* geschreven wordt, de uitspraak plaatselijk verschillen. Bijvoorbeeld *dreain* (draaien). De andere vorm is toegestaan om dialectverschillen aan te kunnen geven.
- Als *ie(j)*, *eei*, *ej* of *i-j* wordt gehoord waar het Nederlands *ij* heeft, kan standaard **iej** worden gespeld. Dan kan dus waar *iej* geschreven wordt, de uitspraak plaatselijk verschillen. Bijvoorbeeld *wiej* (wij). De andere vormen zijn toegestaan om dialectverschillen aan te kunnen geven.

1.4. Eindklinkers

- Als een woord eindigt op een lange *aa*-, *ee*- of *oo*-klank, wordt een dubbele klinker gespeld, ook in samenstellingen, maar alléén dan als de klemtoon er op valt. Dus wel in *vlaa* (*vla*), *hoeraa* (*hoera*), *hee* (*hij*), *toostemming*, *zoo* (*zo*), maar niet in *polka* en *auto*. Een enkele *e* aan

het eind van een woord is altijd toonloos (*de, te*). Dus waar een enkele *o* wordt gespeld aan het eind van een eenlettergrepig woord (ook in samenstellingen) wordt deze kort uitgesproken. Bijvoorbeeld *bo nee* (welnee) en *no* (nou).

- Ook als een woord beklemtoond eindigt op een korte uu-klank (als in *fuut*), wordt een dubbele klinker gespeld, ook in samenstellingen. Bijvoorbeeld in *ajuu* (afscheidsgroet), *geluu* (gelui).
- Om verwarring met de stomme *e* te voorkomen wordt een korte è-klank aan het eind van een woord ook als è geschreven. Bijvoorbeeld *hè hè*.
- Om verwarring met uu (zoals in Ned. 'nu') te voorkomen wordt een verlengde u-klank (als in 'put') aan het eind van een woord als *uh* geschreven. Komt alleen voor in denkpauze *uh* en de onder middelbare schooljeugd gebruikelijke verontwaardigde uitroep *duh*. In kortere gevallen is dit altijd een stomme *e*, zoals in *e* (hij, bij inversie) en *de* (de).
- Een ie-klank aan het eind van een woord wordt altijd met *ie* gespeld. Dus ook *jannewarie*, *julie*, *taxie*, *makaronie*, enz.
- Een korte ih-klank aan het eind van een woord wordt met *i* gespeld. Bijvoorbeeld: *ni* (niet, in Haaksbergen) en *zi* (zij, vroeger in Enschede)

1.5. Klinkers in leenwoorden

- In een groot aantal uit het Nederlands afkomstige woorden worden toonloos geworden lettergrepen standaard gespeld met de oorspronkelijke klinker. Bijvoorbeeld *model* (dus niet *medel*), *polietie*, *fatsoenlik*, *toneel*, *natuur*, *muziekfornuus*, *laweain*, *gordien*. Alleen als de uitspraak belangrijker is dan de leesbaarheid, kan waar nodig een stomme *e* worden gespeld.
- Ook de in een open lettergreep als *ie* uitgesproken *i* in leenwoorden wordt standaard gehandhaafd, maar alleen als er geen klemtoon op valt, zoals in *piloot*, *cileender* (cilinder) en *Amerika*. Dit in tegenstelling tot bijv. *sjapieter* (chapiter) en *pielo* (pilo).
- De lange *ij* komt in principe niet voor en kan in namen als Nijverdal vervangen worden door een als *ej* uitgesproken *ei*: *Neiverdal*. Enkel vanwege eventuele uitspraakverwarring met het Nederlands is de (lange) *ij* niet gereserveerd voor de *i-j*-klank.
- Omdat de *ea* gereserveerd is voor de è-klank, vormen de woorden die uit andere talen zijn overgenomen waarin de *ea* staat voor de klank ee-a een probleem. Die worden, om verwarring te voorkomen, in een Twentse tekst met dubbel *e* geschreven. Bijvoorbeeld: *ideeaal*.
- Omdat de *oa* gereserveerd is voor de ò-klank, vormen de woorden die uit andere talen zijn overgenomen waarin de *oa* staat voor de klank oo-a een probleem. Die worden, om verwarring te voorkomen, in een Twentse tekst met dubbel *oo* geschreven. Bijvoorbeeld: *Nooach*, *sooa*.

1.6. Trema na een klinker

Een trema (ë) is niet nodig na een dubbele klinker, omdat de eerste twee klinkers in een serie altijd als eenheid worden beschouwd.

Bijvoorbeeld *leue* (lieden) en *meue* (moeë), *eier* (eieren), *toae* (taaie), *droae* (trage).

Alleen als de tweede klinker een *e* is om een verlengde klinker aan te duiden, is een trema wel nodig om de volgende lettergreep aan te geven.

Bijvoorbeeld *ieë* naast *iee* als in *rieek*, *oeë* naast *oee*.

2. Medeklinkers

2.1. Stomme *r*

Een *r* wordt altijd geschreven waar dat in het verwante Nederlandse woord ook gebeurt, ook al wordt deze in het Twents niet of nauwelijks (als breking van de voorafgaande lange klinker) gehoord. Bijvoorbeeld *zwart*, *vort* (weg, vort, Duits: fort, Fries: fuort), *börseln* (borstelen), *dörs* (dorst), *Bernard* (uitsproken als Bennad), *morn* (morgen), *keerl* (kerel), *verdan*, *noar* (naar), *naar* (erg), *vaar* (vader), *meer*.

2.2. Begin-*s* of -*z*

Als een *s* wordt gehoord waar een verwant Nederlands woord met een *z* begint wordt, omwille van de herkenbaarheid, standaard een *z* gespeld. Bijvoorbeeld *ziegerd* (oorveeg), *wat zas* (wat moet je), *laankzam* (langzaam). Andersom idem dito: als een *z* wordt gehoord waar een verwant Nederlands woord met een *s* begint wordt standaard een *s* gespeld. Bijv. *sökke* (sokken).

2.3. Begin-*f* of -*v*

Als een *f* wordt gehoord waar een verwant Nederlands woord met een *v* begint wordt omwille van de herkenbaarheid standaard een *v* gespeld. Bijvoorbeeld: *votse* (verg. Ned. 'hondsvot'), *vosn*, *vusken*, *vel*. Andersom idem dito: als een *v* wordt gehoord waar een verwant Nederlands woord met een *f* begint wordt standaard een *f* gespeld. Bijvoorbeeld: *feilik* of *feilk* (Ned. 'feitelijk').

2.4. Eind-*d* of -*t*

Van vele woorden wordt de in het Nederlands gehoorde eind-*d* of -*t* meestal niet uitgesproken en geschreven. In verbuigingen en binnen samenstellingen zonder koppelteken wordt deze wèl geschreven. Bijvoorbeeld *pos(t)*-postbus, *gedich(t)*-gedichtn, *zeun(d)*-zeundn.

2.5. De -*v* na een beklemtoonde klinker

Wordt na een klinker (*u*)*w* uitgesproken waar het Nederlands een *v* of (aan het eind van het woord, of voor *d* of *t*) een *f* heeft, dan wordt *v* of *vv* gespeld. Waar het Nederlands (*u*)*w* heeft, wordt wel (*u*)*w* gespeld. Bijvoorbeeld *oaverieverig* (overijverig), *ik geav* of *geaf* (ik geef), *blieft* of *blievt stoan* (blijf staan), *leafd* of *leavd* (geleefd), *gevv* (gevel), maar wel *oew* (uw of jouw) en *dawweln* (stoeien, verband met 'duwen' en 'douwen').

De combinatie -*vn* (waar het Nederlands -*ven* of -*von* heeft) wordt vaak uitgesproken als -*wn*, -*bn* of als -*mm*. Dus waar -*vn* geschreven wordt, kan de uitspraak plaatselijk verschillen. Bijvoorbeeld *blievn* (blijven), *geavn* (geven), *oavnd* (avond), maar wel *bouwn*, *trouwn* en *houwn*.

2.6. Handhaving *c*, *q* en *x* in leenwoorden

De *c*, de *x* en de *q* kunnen worden gehandhaafd als dit de herkenbaarheid van het woord ten goede komt. Bijvoorbeeld *ciefer* (cijfer), *ceant* (cent), *taxiecentroale*, *antiquarioat*.

Bij voorkeur wordt een *c* die als een *k* wordt uitgesproken, gespeld als *k*. Bijvoorbeeld *aktie*. Een uitzondering is *calvinisties*, omdat daarin de eigenaam Calvin zit.

2.7. *sch* of *sk*

Lettergrepen die in het Nederlands met *sch*- beginnen, zijn in Wilminks *Heftan tattat!* gespeld met *sk*-, als revanche voor de vele Enschedeërs die van hun ouders *school* niet als *skool* mochten uitspreken. Standaard wordt echter *sch*- gespeld. Vormen met *sk*- zijn uiteraard toegestaan om plaatselijke dialectverschillen aan te geven.

Niet-beklemtoonde uitgangen -*ske(n)* en -*sche(n)* worden standaard met *k* gespeld. Bijvoorbeeld *tusken* (tussen), *Eanske* en *haandske* (handschoenen).

2.8. Als sj uitgesproken *ch*

Een als sj uitgesproken *ch*, *g* of *j* wordt altijd als *sj* gespeld. Bijvoorbeeld: *Sjinees*, *sjapieter*, *sjuu*, *sjeneern*.

3. Woorduitgangen

3.1. *-en* of *-n* (waar het Nederlands *-en* heeft)

Dit is het voornaamste punt waarop de Standaard Schriefwieze verschilt van de tweede en derde Kreenk-schriefwieze.

- De algemene regel is, dat de *e* wordt gespeld waar deze duidelijk wordt gehoord, en in enkele bijzondere gevallen die hierna aan de orde komen.
- Als de *e* wordt weggelaten, wordt alleen *-n* gespeld, ook al hoort men *-m* of *-ng*, zonder apostrof. De medeklinker voor deze *-n* wordt nooit verdubbeld. Bijvoorbeeld *plakn* (dus niet *plakken*, *plakkn*, *plakk'n* of *plak'n*), *maakn* (maken), *loopn* (lopen), *beginn* (beginnen), *teagn* (tegen).
- In werkwoorden eindigend op *-sken* en *-mken* wordt de *e* vaak wél duidelijk gehoord en geschreven. Bijvoorbeeld *griemken* (grijnzen, volt. deelw. (*e*)*griemked*), *basken* (zwaar lopen, v.d. *ebasked*), *tusken* (tussen).
- De *e* wordt ook gehoord en geschreven na een scherp uitgesproken *g*: *teumigen* en *nen healigen* in tegenstelling tot *zegn* en *lign*.
- De *e* wordt soms ook duidelijk gehoord na woordstammen op *rm*, *rn* en *lm*. Dan kunnen we bijv. schrijven *zwearmen*, *aarmen*, *karmen*, *keernen*, *kwalmen* en *gaalmen*.
- De *e* wordt ook geschreven als de van oudsher in Twente gebruikelijke verledentijdsuitgang met een nog hoorbare *d* moet worden weergegeven. Bijvoorbeeld *wiej maakden* i.p.v. de standaard *maakn*. Hierover meer bij de werkwoordsvormen.
- De *e* kan ook blijven staan in teksten uit de negentiende eeuw, toen veel *en*-uitgangen nog volledig werden uitgesproken.
- De *e* wordt ook geschreven als in de lettergreep ervoor al een *e* is 'ingeslikt', zoals in *doeznden*, en bij de mannelijke uitgang van een van een volledig werkwoord afgeleid bijvoeglijk naamwoord. Het is dus *nen kraaknden toetn* (naast *n kraaknd hek* en *kraaknde waags*) en *den goanden man*.
- De volledige uitgang *-en* kan natuurlijk ook voluit worden geschreven als er een zekere klemtoon op moet vallen, zoals in gedichten en zangstukken.

3.2. Verkleinwoorden

- Ook de uitgangen van de verkleinwoorden *-jen*, *-sken* en *-ken* (meervoud resp. *-jes*, *-skes* en *-kes*) worden altijd voluit gespeld met *e*. Deze regel blijft gelden bij *-ken* als de stam van het zelfstandig naamwoord eindigt op *-k*. Bijvoorbeeld *päkken* (pakje, naast *päksken*), *heukken* (hoekje, naast *heuksken* in andere delen van Twente).
- Een uitzondering kunnen vormen de woorden die niet meer als verkleinwoord worden ervaren

omdat de oorspronkelijke basisvorm niet meer voorkomt. Dit betreft *kuukn*, *keukn* of *köakn* (kuiken, meervoud idem, verkl. *kuuksken* enz.), *keukn* of *kuekn* (big, meervoud idem, verkl. *keuksken* of *kueksken*) en zelfs *vearkn* (varken, meervoud *vearkn*, verkl. *vearksken*). Een grensgeval is *meaken* of *meakn* (meisje, meervoud *meakes* of *meaks*).

- Meestal wordt de laatste *n* van de verkleinwoorden op *-ken* en *-sken* niet meer of nauwelijks (als neusklank) gehoord, maar deze kan standaard altijd worden geschreven.

3.3. **-bn** na een klinker (Nederlands -(b)ben)

Deze wordt vaak uitgesproken als *-mm*, maar standaard nooit als zodanig weergegeven (en dus niet met *-mn*). Bijvoorbeeld *hebn*.

3.4. **-dn** na een klinker (Nederlands -den)

Hierin wordt de *d* standaard wel gespeld, ook al wordt deze niet of nauwelijks (bijv. als verlengende j- of w-klank) gehoord. Bijvoorbeeld *liedn* (lijden, uitspraak *lieen*), *ledn* of *leedn* (geleden), *broadn* (braden, uitspraak *bròdn*), *nen goodn* (een goede).

3.5. **-lik** (Nederlands -lijk, Fries -lik, Platduits -lick, Hoogduits -lich)

Deze oorspr. van *-liek* (lichaam, gestalte) afkomstige uitgang wordt tegenwoordig net als in het Nederlands uitgesproken als *-l&k* met sjwa, maar gespeld als *-lik*. Bijvoorbeeld *lillik* (lelijk), *feilik* (eigenlijk), *makkeliker* (gemakkelijker).

Ook dit is een verschil met de derde Kreenk-schriefwieze die *-lijk* voorschrijft.

3.6. **-tie of -sie** (Nederlands -tie)

In het algemeen blijft *-tie* gehandhaafd, maar het wordt *-sie* als *-sie* i.p.v. *-tsie* gehoord wordt na een klinker of een *n*. Bijvoorbeeld *inspiroatie*, *relatie*, *aktie*, maar *ginneroasie*, *vakaansie*, *adverteansie*. Toegestane uitzondering is *plietsie* (politie).

3.7. **-gn** na een beklemtoonde klinker (Nederlands -gen en -ggen)

Deze spelling blijft gelden waar de uitspraak meer *-qng*, *-ng* of *-ngn* is. Dus waar *-gn* geschreven wordt, kan de uitspraak plaatselijk verschillen. Bijvoorbeeld *zegn* (zeggen), *lign*, *klaagn*.

Na een onbeklemtoonde klinker wordt 'gen' voluit geschreven omdat de *g* daarin scherp klinkt. Bijv. *teumigen* (uitspr. *teum&g&n*), *nen heiligen*.

3.8. **-er en -ere** (Nederlands idem)

De *e* voor de *r* in de uitgang van de vergrotende trap blijft standaard in alle gevallen staan, ook al wordt deze niet uitgesproken. Bijvoorbeeld *bredere* (dus niet *breedre*)

3.9. **-erd** (Nederlands -er of -erd)

Altijd met een *d*. Bijvoorbeeld *ziegerd* (oorvijs), *knieperd* (vrek), *gloeperd* (gluiperd). Meervoud: *-erds*.

3.10. **-ies** (Nederlands -isch)

Zoals uitgesproken. Bijvoorbeeld *takties* (tactisch), *logies* (logisch). Mannelijk verbogen: *-iesn*.

3.11. **-zie** (waar het Nederlands de Franse uitgang -ge heeft)

Zoals uitgesproken. Bijvoorbeeld *garazie*, *alllozie* (horloge). Meervoud: *-ies*.

3.12. **-ig** (Nederlands -ig, Fries -ich, Duits -ich)

Deze uitgang wordt uitgesproken als *-&g*, maar standaard gespeld als *-ig*. Bijvoorbeeld *neudig* (nodig), *prachtig*. Mannelijk verbogen met *e*: *nen heiligen*.

3.13. **-zam** (Nederlands -zaam, Fries -sem, Duits -sam)

Deze uitgang wordt vaak uitgesproken als -s&m, maar standaard (volgens de oorsprong) gespeld als -zam. Bijvoorbeeld *spraakzam* (spraakzaam). De klemtoon valt er nooit op.

3.14. **-boar** (Nederlands -baar, Fries -ber, Duits -bar)

Deze uitgang wordt vaak uitgesproken als -b&r, maar standaard gespeld als -boar. Bijvoorbeeld *kostboar* (kostbaar). In veel gevallen kan deze formele constructie worden voorkomen m.b.v. het woordje *te*, zoals in *good te heurn* i.p.v. *good heurboar*.

3.15. Toegevoegde **d** of **t**

Achter -oorn en -oarn schrijven we een **d** als in *oarnd* (arend), waarvan de oorspronkelijke vorm *oarn* (aren) is verdrongen. Bijvoorbeeld *doornd* (doorn of dooier), *hoornd* (hoorn), *toornd* (toren) en *voarnd* (varen). Achter -er schrijven we altijd een **d** als in *gloeperd* (gluiperd). Bijvoorbeeld ook *knieperd* (gierigaard) en *brommerd* (brommer).

Om onderscheid te houden met *oavnd* (avond) schrijven we *oavnt* (oven) met een **t**.

Veelgebruikte bijvoeglijke naamwoorden onbepaald onzijdig met **t**: *n ni-jt/niejt hoes* (een nieuw huis) en *n heelt zetken* (een flinke poos).

4. Werkwoordsvormen

- De meeste werkwoorden krijgen in de tegenwoordige tijd meervoud (en in de 3e persoon enkelvoud) een **t** achter de stam. Hoewel de 'dikke t' bij authentieke Twents-sprekers vaak nog wel hoorbaar is, wordt bij stammen die eindigen op -t standaard geen dubbel-t gespeld. Dus *wiej bidt* (wij bidden) en *wat et ze* (wat eten ze). De dubbele (dikke) t is toegestaan om dialectverschillen aan te kunnen geven, bijv. *zee mött* (oorspr. *möttet*).
- In de 3e persoon enkelvoud komt geen t achter de stam als er ter onderscheiding klinkerverandering is opgetreden. Dit geldt alleen niet bij rekking. Dus: *wiej sniedt/hee snid* in analogie met *wiej bloast/hee blös* en *wiej blijft/hee blif*, maar wel *hee veendt* bij het werkwoord *vindn*.
- Bij sommige werkwoorden kan het onduidelijk zijn of de stam al dan niet eindigt op -d of -t. Voor het Nederlandse 'houden' zouden zo twee vormen mogelijk zijn: *hoaln* en *hoaldn*, met stam resp. *haal* en *hoald*. Standaard wordt deze **d** wel gespeld (en eventueel alleen weggelaten in de 1e persoon enkelvoud). Zo ook: *gealdn* (gelden), *wördn* (worden), *veendn* (vinden), *wochtn* (wachten), maar bij gelegenheid *ik veen* (ik vind) en *ik woch* (ik wacht).
- Bij regelmatige werkwoorden komt in de verleden tijd standaard alleen een **n** achter de stam, waar het Nederlands -de(n) of -te(n) heeft. Bijvoorbeeld *hee deenn* (hij diende), *ik lachn* (ik lachte). Oude vormen als *hee hedde* (hij heette) en *hee griemkede* (hij glimlachte) vormen natuurlijk een uitzondering op deze regel.
- Een oude vorm is ook de van oudsher in delen van Twente (en Drente en Zuid-Limburg) gebruikelijke verledentijdsuitgang -den die welliswaar deels wordt ingeslikt, maar waarvan de van het Germaans afstammende **d** toch nog duidelijk hoorbaar is. Deze uitgang wordt dan volledig worden weergegeven. Bijvoorbeeld *wiej maakden* (verg. het middeleeuwse Ned. 'makede(n)') i.p.v. de standaard *maakn*.
- Verledentijdsvormen met een **ch** die niet in het volledig werkwoord voorkomt, hebben alleen

een *t* aan het eind als deze duidelijk hoorbaar is, en nooit als er nog een afsluitende *n* op volgt. Het is dus *zee dachn* uit *deankn*, *duchn* uit *dunkn*, *brachn* uit *brengn*, *kochn* (of *kofn*) uit *koopn*, *zochn* uit *zeukn*.

- Van het voltooid deelwoord van werkwoorden met een voorvoegsel zijn twee vormen mogelijk, kort aaneengeschreven of met koppelteken plus *e*. Een voorbeeld maakt dit het beste duidelijk: *n trein is ankömn* of *an-ekömn*. Het koppelteken is in het tweede geval nodig omdat het voorvoegsel hier bij het werkwoord hoort. Dit om onderscheid te kunnen maken met, bijvoorbeeld: *hoo bi'j doar an kömn?* of *an ekömn?*
- Voor de *d* of een *t* aan het eind van een voltooid deelwoord geldt de regel dat het ervan afgeleide vrouwelijk of meervoudig vervoegde bijvoeglijk naamwoord altijd dezelfde *d* of *t* heeft, bijv. een *t* in *hee is (e)zakt* vanwege *ofgezakte boks*, *op(-e)doft* vanwege *opgedofte dakdoeve*, *behekst* vanwege *behekste wieve*, *verdacht* vanwege *verdachte leu* en *(e)deupt* vanwege *gedeupte keender*, maar *krabd* vanwege *ofgekrabde vaarf*, *(e)leafd* vanwege *ofgeleafde heunde*, *(e)kwesked* vanwege *gekweskede appeln* etc.
We vinden, afgezien van het laatste voorbeeld, dezelfde uitkomsten met de Nederlandse kofschip-regel: als de voorlaatste letter (die voor de eind-*n*) van het volledige werkwoord een *k*, een *f*, een *s*, een *ch* of een *p* is, eindigt het voltooid deelwoord met een *t*, en anders met een *d*. Dus omdat de *v* in *leavn* niet in 'kofschip' voorkomt, is het altijd, afhankelijk van de uitspraak, *(e)leafd* of *(e)leavd*.

5. Diversen

5.1. Handhaving stam

De laatste medeklinker van de stam van een woord blijft staan in verbuigingen en samenstellingen ook al wordt deze niet (meer) gehoord. Bijvoorbeeld de *d* in *oalde* (oude, uitspraak òðl&) en *peerde* (paarden, uitspraak piir&), in 's *oavnds* ('s avonds, uitspraak sòðms), in *haande* (handen, uitspraak haan&).

Door deze regel zijn er dus veel woorden met een beklemtoonde lettergreep op medeklinker *l* of *n* gevolgd door een onbeklemtoonde lettergreep met een toonloze *e* of *i* die met een niet (meer) uitgesproken *d* begint (-de of -dig).

Volgens deze regel zou ook *heandig* (klein van stuk, behoedzaam, uitspraak hèèneg) met een *d* moeten worden gespeld, maar omdat het oorspronkelijke verband met 'haand' al lang niet meer wordt gevoeld, is de spelling *heanig* (of *hennig* of *heinig*) toegestaan. In *heandig*, *händig* en *haandig* in de betekenis 'handig' wordt de *d* altijd gespeld en meestal ook uitgesproken.

Hetzelfde zou kunnen gelden voor *onmeundig* of *onmöandig* (ontzettend) waarin het verband met *moond* of *moand* niet meer wordt gevoeld, ware het niet dat de *d* hierin in sommige delen van Twente en in het Achterhoekse *onmundig* nog wel wordt uitgesproken.

Een andere uitzondering op de stam-regel zou kunnen zijn het weglaten van de 'overtollige' *d* voor de *s* in woorden als *gloepns* (i.p.v. *gloepnds*) en *alderbarstns*.

In andere uitzondering op de stam-regel is bijv. 's *hearfs* (in de herfst, eigenlijk 's *hearfst*).

5.2. Lidwoorden

De lidwoorden zijn *n* (met klemtoon *den*) en *nen* (verg. oud Ned. 'eenen') voor mannelijke, *de* en *ne* (verg. 'eene') voor vrouwelijke, en *t* (onbetoond of samenvloeiend met vorig en/of volgend woord) of, afhankelijk van de uitspraak, *et* of *ut* (met meer klemtoon) en *n* (onbetoond of samenvloeiend) of

un (met meer klemtoon) voor onzijdige zelfstandige naamwoorden. Bijvoorbeeld *n, nen keerl* (de, een man), *de, ne vrouw* (de/een vrouw) en *t, un keend* (het, een kind).

Als verwarring met het lidwoord *den* mogelijk is, kan het mannelijke aanwijzend voornaamwoord *dén* een accent krijgen. Dus niet in *Den keerl den at ik...* maar wel in *Dén keerl*?

Het mannelijk onbepaald lidwoord *nen* kan worden afgekort tot *'n* (met apostrof) als de uitspraak hiertoe aanleiding geeft, bijv. in *goa 'n oogslag zitn*.

Bij alle andere verkorte lidwoorden blijft de apostrof achterwege voor een rustiger schriftbeeld.

5.3. Eenletterwoorden

Behalve de lidwoorden *n* en *t*, kunnen nog een aantal woorden als een enkele letter gespeld worden, zonder apostrophe. Dit betreft *a* (al) en vormen zonder klemtoon: *e* naast *hee* (hij bij inversie, oorspronkelijk '(h)er', zoals nog steeds in het Fries en het Duits) en *m* naast *em* (hem) en *s* naast *eens* of *ees*. Het al dan niet weglaten van de apostrof in die gevallen een persoonlijke keuze.

Aan het begin van de regel krijgt het woord na *n* of *t* de hoofdletter, bijv. *n Keerl...* (De man...) en *t Is...* (Het is).

5.4. Samentrekkingen

Bij samengetrokken woorden wordt net als in andere talen een apostrophe gebruikt om beide onderdelen te kunnen onderscheiden: *da's wa'k* (dat is wat ik), *bi'j* (= bin iej), *dat kaan'k wa*.

Als er geen klankwijziging optreedt en er van maar één van beide woorden een deel niet wordt uitgesproken, blijft een spatie tussen beide onderdelen staan. Bijvoorbeeld *'s oavnds* ('s avonds), *'k Heb* (ik heb, uitgesproken als 'kep'), *he'j z' a wa?* (heb je ze al?).

5.5. Koppelteken

Het koppelteken wordt gebruikt tussen onderdelen van een woord, als het geheel daardoor gemakkelijker leesbaar en uitspreekbaar wordt en de onderdelen ook zelfstandige woorden zijn. Bijv. *op-an* (klemtoon op *an*), *hard-op* (voorkomt uitspraak *har-dop*), *dubbeld-op*, *Denekaamps-laank* (voorkomt uitspraak *Denekaamp-slaank*), *dreai-eers*.

Ook bij het gebruik van eigennamen zoals in *daze-Greet* (en dus niet *dazegreet*), *Dieks-eum*, *Dieke-meui*.

Ook bijvoeglijke naamwoorden met *ge-* die anders onleesbaar zouden zijn: *ge-aarmd* (dus niet: *geäarmd*).

5.6. Overige

Het is altijd *der* (er) in plaats van *d'r*, *dr*, *ter*, *t'r* of *tr*. De uitspraak *dr* of *tr* volgt uit de context.

Het is altijd *nich* (niet) in plaats van *nig*, en anders *neet*, *nit* of *ni*.

En ook al is het volgens de uitspraak *um*, het is bij voorkeur *em* (Ned. hem) om onderscheid te kunnen maken met *um* (Ned. om).

Standaard Schriefwieze versus Kreenk-spelling

Deze hiervoor beschreven spellingregels werden toegepast in o.a. *De Nije Tied* (blad in t plat, sinds 1994) en in de Twentstalige uitgaven van De Oare útjouwerij, zoals in *Asterix den Gallier* (1997), de verhalenbundels *Flantuutn* van Frank Löwik (2007) en *Löagn en bedröagn* van Gerrit Klaassen (2008), de gedichtenbundels *Zunlech* van Theo Vosseveld (1998) en *Pikstrik* van Gerrit Lansink (2008), en Goaitsen van der Vliet het *Riemweurdkesbook* (2009), het *Woordenboek Twents-Nederlands* en het *Woordenboek Nederlands-Twents* (2011). Eerdere versies werden gebruikt in *Heftan tattat!* van Willem Wilmink (1992) en *Op n biester* van Frank Löwik (1993).

De *Standaard Schriefwieze* werd in 1992 gebaseerd op de door de taalkundigen Jo Daan en Hendrik Entjes doordachte, eerste spelling van de *Kreenk vuur de Twentse Sproak* (1982), maar week er op een paar puntjes van af:

- Het gebruik van de *ä* i.p.v. de *e* bij veranderde stamklinker *a*.
- Het gebruik van *iee*, *oe* en *ue* i.p.v. *îe*, *ôe* en *ûe*.
- Het niet onderscheiden van *-aauw* (werd standaard *-auw*), *ôa* (nu *ooa*) en *êa* (nu *eea*).

De meeste regels, voor gevallen waar de Kreenk-spelling niet in voorzag, werden toegevoegd om wat meer eenheid in de weergave van verschillende streektaalvarianten te brengen en de algemene leesbaarheid te verhogen. Een belangrijk gemeenschappelijk uitgangspunt was het beperken van het aantal lees- en accenttekens, zoals bij de veelgebruikte lidwoorden *n* (in plaats van 'n) en *t* (in plaats van 't) en bij het 'inslikken' van en-uitgangen (*maakn* en *zakn* in plaats van *maak'n* en *zakk'n*).

In 1997 kwam de KvdTS, om beter aan te sluiten bij de andere Nedersaksische streektaalen en bij het Nederlands, met haar tweede spelling. De meest in het oog lopende wijzigingen waren de terugkeer van de volledige en-uitgang en de plaatsing van een apostrof voor de korte lidwoorden (*maakn* en *zakn* werden *maken* en *zakken*, *n* en *t* werden 'n en 't). Onbegrijpelijk was de introductie van het koppelteken in samentrekkingen, in plaats van de ook elders gebruikelijke apostrof die aangeeft dat er iets is weggefallen: *a'k* (als ik) werd *a-k* en *bi'j* (ben je) werd *bi-j* (bij).

In maart 2009 verscheen een boekje over de derde en laatste spelling van de KvdTS. Deze is in grote lijnen gelijk aan de voorgaande, maar heeft er een flink aantal aanvullingen en correcties op. Zo is de apostrof in samentrekkingen weer terug en is de tweede e in onbeklemtoonde wordeinden *-eren* en *-elen* verdwenen. Het is dus weer *kuiern* en *hakkeln* in plaats van *kuieren* en *hakkelen*.

In 2022 kwam Herman Finkers met voorstellen ter aanvulling van de Kreenk-spelling 2009. Deze werden toegepast in zijn vertaling *Et heanige preenske* (2024) en door de redactie van de *Bodbreef*. Met name op het punt van de samentrekkingen volgt de Standaard Schriefwieze zijn voorstellen niet.

De resterende verschillen van de Standaard Schriefwieze met de Kreenk-spelling van 2009 zijn:

- Het meestal weglaten van de *e* in 'ingeslikte' en-uitgangen (hier bijv. *plakn* en *pleern* i.p.v. *plakken* en *pleren*)
- De uitgang *-lik* in plaats van het Nederlandse *-lijk* (hier dus *lillik* en *doalik* i.p.v. *lillijk* en *doalijk*)

- Het weglaten van de apostrof voor de veel voorkomende eenletterige lidwoorden (*n* en *t* i.p.v. *'n* en *'t*) voor een rustiger tekstbeeld.
- Het vaker gebruiken van een *i* voor een *j*-klank na een klinker (hier *buui*, *buuie* en *hei* i.p.v. *buuj*, *buje* en *hej*)
- Het onderscheiden van korte en lange eindklinkers met klemtoon (hier bijv. *wa*, *laa*, *bo*, *zoo*, *ajuu*).
- Consequente handhaving van al dan niet uitgesproken stammedeklinkers in verbuigingen (hier dus *oald*, *oalde* en *oaldn* i.p.v. *oald*, *oale* en *oalden*, *wichtke* i.p.v. *wichke*). De Kreenk-spelling laat dit afhangen van woordherkenning, uitspraak en voorkeur van de auteur.
- Consequente handhaving van de niet meer uitgesproken *r* voor *s* en *t* (hier dus *wors*, *dörs* en *vort* i.p.v. *wos*, *dös* en *vot*). De Kreenk-spelling spreekt zich hier ook voor uit, maar laat het uiteindelijk afhangen van woordherkenning, uitspraak en voorkeur van de auteur, zodat voor een woord als *börsel* (borstel, kwajongen) ook de spelling *bössel* is toegestaan.
- Het gebruik van *et* of *ut* (het), *em* (hem) en *e* (hij bij inversie) i.p.v. *het*, *hem* en *he*. Het is hier dus *dat hef e* i.p.v. *dat hef he* en *et was em wa bes* i.p.v. *het was hem wa bes*.
- De verlengde klinkers *iee*, *oe* en *ue* i.p.v. *iê*, *oê* en *uê* (in de eerste Kreenk-spelling nog *îe*, *ôe* en *ûe*).
- Het minder vaak handhaven van de spelling van leenwoorden. Zo wordt hier een *c* die klinkt als een *k* ook als zodanig geschreven.

Met behulp van het bovenstaande kan een woord of een tekst in de Standaard Schriefwieze dus worden omgezet naar de Kreenk-schriefwieze 2009. De vraag is natuurlijk of dat nodig is. Iedere spelling heeft een regiment voor- en nadelen. Het verschil zit hem voornamelijk in het afwegen van de gewichten die je daaraan geeft. Dat is en blijft mensenwerk. Het is vaak moeilijk hard te maken, dat de ene spelling beter of slechter is dan de andere. Dat hoeft uiteindelijk ook niet. In een streektaal die geen algemene standaard kent, is iedereen vrij om te schrijven hoe hij wil. Om nog maar te zwijgen van waar het uiteindelijk om gaat: de inhoud van het geschrevene.

Goaitsen van der Vliet